

katharsis, dvs. en renselse af sjælen. Ved at gennemleve menneskers lidenskaber, sejre og nederlag, stemmes og lutres sjælen.

Edda

Eddaerne er navnet for en række gude- og helte-digte fra vikingetiden, der er nedskrevet på Island i 1200-tallet. Ordet *edda* betyder egentlig »oldemor«, men titlen »edda« stammer fra et værk af den islandske høvding og lovsigemand, *Snorre Sturluson*, som levede fra 1179 til 1241.

Man skelner mellem den ældre og den yngre edda, som er to forskellige tekstsamlinger. Den *ældre edda* er i virkeligheden nedskrevet senere end den yngre, nemlig omkring 1270, men forskere mener, at nogle af digtene har rødder tilbage til 800-tallet eller tidligere. Håndskriftet rummer 29 digte, heraf 10 gudedigte. Det blev i sin tid skænket til den danske konge Frederik 3. og bærer derfor også navnet *codex regius*, kongehåndskriftet.

Eddadigte er mytologiske digte, der giver os en lyrisk indfaldsvinkel til forståelsen af vikingetidens gudetro og mentalitet. Og samtidig får vi et indblik i periodens sprog og digtekunst.

Den *nyere edda* er af en helt anden karakter end den ældre. Den er en håndbog for skjalde, der er nedskrevet på Island omkring år 1225.

Eksistentialisme

Eksistentialismen er en filosofisk og litterær retning, der har sit udspring i Frankrig i 1940'erne og 50'erne, men som filosofisk retning har den sine rødder hos filosoferne *Søren Kierkegaard* (1813-55) og *Martin Heidegger* (1889-1976). De centrale værker fra den moderne eksistentialisme er *Albert Camus' Sisyfosmyten* fra 1942 og *Jean-Paul Sartres Væren og Intet* fra 1943. Sartre populariserer sin filosofi i foredraget og bogen *Eksistentialisme er humanisme* fra 1946, der er det bedst kendte og nemmest læste værk, hvis man vil have et kendskab til eksistentialismens grundlæggende tanker.

Ordet *eksistens* kommer af »eks-stasis«: At træde ud af sig selv, at stå ud, at være til. Eksistentialismen er en filosofi om selve det at være til, der tager udgangspunkt i den enkeltes evne til at reflektere sit eget liv. Mens dyrene slet og ret er til og lever instinktivt for at overleve og formere sig, eksisterer mennesket, fordi det er i stand til at forholde sig til sin egen væren. Det er dette selvforhold (selvet), der er det afgørende udgangspunkt for eksistentialismen.

Sartre forklarer menneskets væren således: Når

en håndværker fremstiller en papirkniv, sker det ud fra en bevidst plan om papirknivens udseende og funktion (dens essens). Her går essensen, knivens formål, forud for dens væren (dens eksistens). Kniven bliver først til, når håndværkeren skaber den.

For at mennesket skulle være til på samme måde som papirkniven, skulle det være skabt med en bestemt plan (af Gud eller af naturen). Men Sartre benægter altså, at mennesket rummer en sådan gud- eller naturgiven bestemmelse på forhånd. Sartres eksistentialisme er ateistisk – i modsætning til Kierkegaards.

Eksistentialismens grundsynspunkt er, at mennesket ikke har nogen medfødt essens på forhånd. Hermed menes, at mennesket ikke på forhånd er tilskrevet nogen bestemt væsenskerne eller mening, som det skal realisere. Dybest set er det kastet ind i en verden uden egentlig mening. Det er sat i en bestemt situation, hvor det selv må skabe sig sin mening gennem de valg, det træffer. Verden er nemlig grundlæggende absurd og meningsløs, og derfor oplever mennesket sig selv som udsat, forladt og fremmed.

De fleste mennesker spiller en række roller og indgår i en række relationer uden at reflektere deres egen væren. Hermed bliver de fremmedgjorte over for deres eget liv. De har ikke blik for, at verden er, at de selv er i den, at de selv må skabe deres mening. Den, der når til erkendelse af menneskets rollespil, vil bryde denne fremmedgørelse, men rammes samtidig af angst. Angstens kilde er paradoksalt nok *Intet*. Hvis man var bange for noget bestemt, er man ikke angst, man frygter blot et givent objekt. Angsten viser sig, fordi man opdager friheden. Mennesket står over for en række muligheder, og det er muligheden som sådan, der skræmmer. Den, der opdager sin uendelige frihed, opdager også sin egen endelighed, døden, og opdager derfor sit eget liv som en opgave.

Den eksistentielle fordring består i selve det at realisere sit liv. Valget i livet står ikke så meget mellem en række forskellige tilbud, men om selve måden, man vælger at gribe det an på. Dybest set kan man kun vælge én ting, nemlig sig selv. Hermed menes, at man overtager sit liv, at man tager ansvaret for det. At undlade at vælge er også at vælge. Den, der ikke vælger, men gør som »man« gør, be- drager sig selv.

Derfor bliver den afgørende kategori i eksistentialismen begrebet ansvar. Man er selv ansvarlig for sit liv og de valg, man træffer. Det er op til en selv at realisere sig selv og leve et væsentligt liv. Mennesket er »fordømt til frihed«, som Sartre skriver det. Det må selv administrere livet, som bliver

identisk med de valg, det træffer. Det er m.a.o. ikke de andres skyld, hvis man forspilder sit liv og ikke får gjort de ting, man vil.

Eksistentialismen findes i en kristen variant hos Kierkegaard og Martin A. Hansen, i en ateistisk variant hos Heidegger, Sartre, Camus, Peter Seeberg og Villy Sørensen. Desuden spiller eksistentialismen en central rolle i den litterære bevægelse omkring tidsskriftet *Heretica*, der udkom fra 1948 til 1953.

Ekspressionisme

Ekspressionismen er en kunstretning, der opstår i 1920'erne inden for malerkunst, musik og litteratur. »Ekspression« betyder udtryk, og ekspressionismen lægger altså vægt på kunstens udtryksside. Den ligger i forlængelse af symbolismen fra 1890'erne. Begge retninger lægger i ekstrem grad vægt på kunstens udtryksstyrke frem for realistisk virkelighedsgengivelse. Verden skildres indefra, set gennem sjælens filter. Mens symbolisterne troede på en dybere symbolsk helhedsverden, dyrker ekspressionisterne en brudt, adskilt verden uden nogen egentlig mening eller helhed. Individet er her splittet, overladt til sig selv og til den skønhed, det kan fravriste verden. Nogen overordnet samfundsmæssig eller religiøs mening gives ikke. Ekspressionismen kan derfor ses som et tidligt udtryk for modernismen.

I ekspressionismen nedbrydes centralperspektivet. Man ser ikke verden »forfra« med dybde i billedet, som traditionel malerkunst gør det. I stedet træder tingene frem i forvrængede perspektiver, skrigende farver og brudte former.

I musikken opbryder man den klassiske symfonis tonale helhed med temaer og sidetemaer til fordel for et atonalt, skærende lydbillede, bl.a. i tolvtonemusikken.

I litteraturen er ekspressionisternes foretrukne genre lyrikken. Her dyrker man et vildt, farvemættet sprog, skærende kontraster, tingenes former, skrigende farver og spændte sindstilstande. Ofte bruges urimede vers med fri rytme og pludselige brud. Ekspressionisterne lægger ikke skjul på, at de opfatter sig som eksperimenterende avantgardekunstnere.

Epik

De episke tekster fortæller en historie. Det, der konstituerer episke tekster, er et begivenhedsforløb, hvor læseren følger en handlingsgang. Fortællingen indeholder i sig et tidligt aspekt, den er udstrakt over et tidsrum. Og den foregår på et givent tids-

punkt. Denne fortalte tid udspiller sig i et eller flere rum. Fortællingen behøver ikke at foregå i et realistisk rum. Den episke genre dækker også eventyr, fantasy, fantastisk litteratur og myter.

Kernen i episke tekster er, som i drama, konflikt. I fortællingerne brydes holdninger, livsanskuelser og begær. I fortællingen vises et eller flere livsforløb eller episoder fra et livsforløb. Læseren må selv fortolke det fremlagte stykke liv.

Mellem forfatteren og teksten er der indskudt et bestemt udsigelsesled, *fortælleren*. Fortælleren kan gengive sin historie i forskellige perspektiver, de såkaldte fortællesynsvinkler. I episke tekster er forfatteren og fortælleren ikke identiske (Se fortælle-teknik). Fx er Blicher forfatteren til *Brustykker af en landsbydegns dagbog*, mens fortælleren er dagbogens jeg, Morten Vinge. Denne spænding mellem forfatter og fortæller giver forfatteren flere muligheder på hånden. Han kan bevidst lade fortælleren fordreje historien, sådan at den forekommer utroværdig. På den måde sætter forfatteren dobbeltlys på det fortalte. Dels tager læseren stilling til selve handlingen, dels må han vurdere fortællerens troværdighed. Forfatteren kan også vælge en skjult fortæller, der umærkeligt bringer læseren gennem de beskrevne miljøer og handlingsforløb. Hermed usynliggør forfatteren fortælleren og lader handlingen træde nøgent frem. (Se roman og novelle).

Essay

Essay betyder direkte oversat et forsøg. Det er en genre, der tager udgangspunkt i den enkeltes subjektive refleksion over et emne. Genremæssigt tilhører essayet sagprosaen, men vægten ligger på essayistens egen oplevelse og sproglige udtrykskraft. Genren grundlægges af renaissancehumanisten *Michel de Montaigne* i 1580. I dag finder vi essayet i avisernes kronikker, i den danske stil og i forskellige kortprosaer. Af store danske essayister kan nævnes Georg Brandes, Jakob Paludan, Knud Sønderby, Martin A. Hansen, Karen Blixen, K. E. Løgstrup og Carsten Jensen.

Eventyr

Eventyret tilhører den episke hovedgenre og har sit udspring i en mundtlig fortællekultur, hvis rødder ligger i middelalderen. *Folkeeventyret* er almuens pendant til folkeviserne. Et folkeeventyr er kendetegnet ved en enkel opbygning, der skildrer en persons udvikling gennem en række prøver. Fortællingen foregår uden for geografisk rum og historisk tid.